

Marta Jakubowska

Działność sektora bankowego i instytucji publicznych w zakresie rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 53/2, 197-207

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOI: 10.18276/sip.2018.53/2-15

Marta Jakubowska*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania

DZIAŁANIA SEKTORA BANKOWEGO I INSTYTUCJI PUBLICZNYCH W ZAKRESIE ROZWOJU OBROTU BEZGOTÓWKOWEGO W POLSCE**

Streszczenie

W artykule przedstawiono działania sektora bankowego i instytucji publicznych w zakresie promowania rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce. W ocenie autorki realną szansą na radykalne zwiększenie skali transakcji bezgotówkowych jest uruchomiony w 2017 roku Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego. W związku z tym, celem artykułu jest przedstawienie założeń wymienionego programu i identyfikacja barier dla jego wdrożenia. W artykule zastosowano trzy metody badawcze: studium krajowej i zagranicznej literatury, analizę danych statystycznych pochodzących z EBC oraz NBP oraz własne badania eksperckie. Pozwoliły one na uzyskanie wyników dotyczących oceny potencjału oraz ustalenia aktualnego stanu obrotu bezgotówkowego i przewidywanych rezultatów wdrożenia Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego.

Słowa kluczowe: obrót bezgotówkowy, Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego, karty płatnicze

* Adres e-mail: marta.jakubowska.umk@gmail.com.

** Praca była finansowana ze środków na naukę przez Narodowe Centrum Nauki w ramach projektu badawczego nr 2017/26/E/HS4/00858.

Wprowadzenie

Obrót bezgotówkowy stanowi podstawę przepływów pieniężnych we współczesnej gospodarce. Mimo że w ostatnich latach w naszym kraju rozwijał się on dynamicznie, a korzystanie z rachunków bankowych oraz bezgotówkowych instrumentów płatniczych do przeprowadzania codziennych transakcji staje się coraz powszechniejsze, to jednak dystans, pod względem poziomu rozwoju obrotu bezgotówkowego pomiędzy polskim rynkiem płatności a innymi krajami Unii Europejskiej jest nadal znaczący (*Diagnoza stanu rozwoju...*, 2013). Rozwój obrotu bezgotówkowego przez większe wykorzystanie płatności elektronicznych stwarza, zdaniem F. Schneidera, potencjał dla redukcji kosztów funkcjonowania systemu płatniczego oraz ograniczenia skali transakcji dokonywanych w szarej strefie z użyciem pieniądza gotówkowego (Schneider, 2011) – napotyka jednak ciągle na wiele barier. Przegląd literatury przedmiotu pozwolił na wyodrębnienie głównych obszarów tematycznych z zakresu obrotu bezgotówkowego (Harasim, 2013, s. 60; Tochmański, 2013, s. 13–34), które otwierają pole do dalszych badań. Należy podkreślić, że szczególnie silna dominacja płatności gotówkowych występuje w przypadku transakcji w fizycznych punktach sprzedaży (Polasik, 2013, s. 79–102). Niezbędne dlatego stają się wszelkie działania, bezpośrednie i pośrednie, realizowane przez bank centralny, banki komercyjne i organizacje kartowe – obecnie w ramach Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego – wspierające rozwój e-płatności w gospodarce (Borcuch, 2012, s. 68).

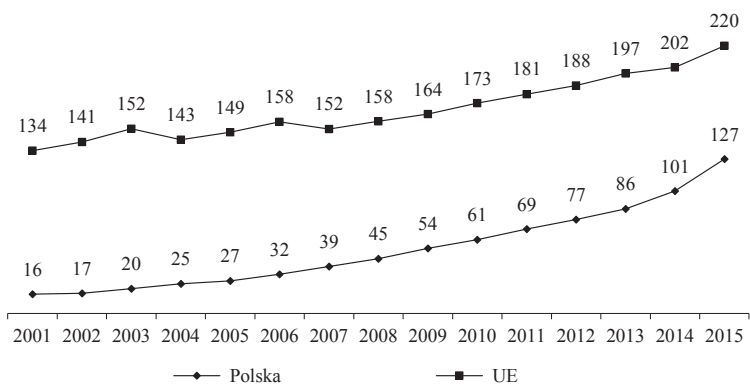
Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie działań sektora bankowego i instytucji publicznych w zakresie działań promowania rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce, w szczególności określenie szans powodzenia dla Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego i identyfikacja barier dla jego wdrożenia.

1. Przegląd literatury

Na rysunku 1 przedstawiono liczbę transakcji bezgotówkowymi instrumentami płatniczymi *per capita* w Polsce, na tle średniej wartości tego wskaźnika w Unii Europejskiej w latach 2001–2015. Liczba transakcji bezgotówkowych przypadających na osobę jest w Polsce niemal dwukrotnie niższa od średniej unijnej. Wynika to z tego, że nasz kraj przechodził transformację ustrojową i na początku lat 90.

XX wieku konsumenci korzystali praktycznie wyłącznie z gotówki. Konieczna była zatem budowa od podstaw całego nowoczesnego systemu płatniczego i zmiana nawyków konsumentów (Schuh, Stavins, 2013, s. 1–21; Salmony, 2011, s. 246–272). Tak naprawdę dopiero jedno pokolenie Polaków ma możliwość korzystania z bezgotówkowych instrumentów płatniczych. W 2001 roku liczba transakcji była wciąż na bardzo niskim poziomie (16 transakcji rocznie *per capita*), w porównaniu ze średnią w ówczesnej Wspólnocie Europejskiej (134 transakcje). Stopniowo sytuacja poprawiała się, co dotyczyło zarówno liczby rachunków bankowych i wydanych kart płatniczych, jak i dynamicznego wzrostu liczby przelewów i transakcji kartami.

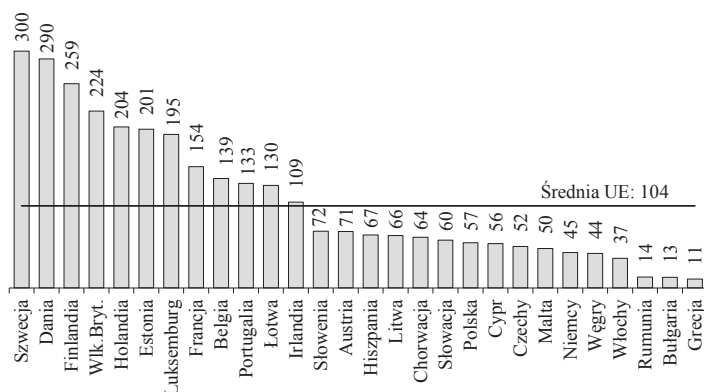
Rysunek 1. Liczba transakcji bezgotówkowymi instrumentami *per capita* w latach 2001–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ECB (2016).

Na rysunku 2 przedstawiono liczbę transakcji bezgotówkowych dokonanych kartami płatniczymi *per capita* w krajach Unii Europejskiej. Polska plasuje się w grupie tych państw, w których liczba transakcji bezgotówkowych za pomocą kart jest raczej niska. Przeciętny Polak wykonywał w 2015 roku zaledwie 66 transakcji, czyli około 6 razy więcej niż Bułgar, ale jednocześnie 4,5 razy mniej niż mieszkaniec Szwecji lub Danii (*Porównanie wybranych elementów...*, 2015). Mimo że dynamika wzrostu liczby transakcji w naszym kraju jest wysoka, to luka pomiędzy krajami Europy Zachodniej a Polską pozostaje wciąż bardzo duża.

Rysunek 2. Liczba transakcji bezgotówkowych dokonanych kartami płatniczymi w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Polsce na tle państw UE w 2015 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ECB (2016).

Przyczyną takiej sytuacji może być przyzwyczajenie wielu ludzi do posługiwania się wyłącznie gotówką, wynikające z uwarunkowań historycznych, czy też z braku zaufania do innowacji (Tochmański, 2013, s. 13–34). Zatem istnieje jeszcze bardzo duży potencjał wzrostu dla transakcji kartami płatniczymi i zastępowaniu przez nie płatności gotówkowych (Polasik, 2015, s. 42).

2. Materiały i metody

W celu bardziej dynamicznego rozwoju płatności bezgotówkowych w Polsce konieczne są dalsze działania podejmowane nie tylko przez banki komercyjne, ale również przez bank centralny, zmierzające do zmiany sposobów płatności Polaków, a tym samym zmniejszenia skali nierejestrowanych transakcji ze sprzedaży towarów i usług.

Narodowy Bank Polski od 2007 roku w porozumieniu z innymi instytucjami prowadzi Program Rozwoju Obrotu Bezgotówkowego (Kurowska, 2011), w ramach Koalicji na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności. Badania przeprowadzone przez NBP (*Wybrane wyniki badania...*, 2016), dotyczące zwyczajów płatniczych Polaków, wykazały że mimo realizowanych działań na rzecz rozwoju obrotu bezgotówkowego, przyzwyczajenie konsumentów do pieniądza gotówkowego jest

wciąż duże. Bardzo ważne wydaje się dlatego zintensyfikowanie podjętych lub planowanych działań w tym obszarze, np. (ZBP, 2013):

- przełamanie barier mentalnościowych oraz zmiana przyzwyczajeń płatniczych Polaków,
- promocja obrotu bezgotówkowego w instytucjach sektora publicznego,
- wsparcie dla mniejszych firm ze strony państwa,
- zwiększenie konkurencyjności na rynku usług płatniczych i agentów rozliczeniowych,
- upowszechnienie infrastruktury płatniczej oraz sieci akceptacji bezgotówkowych instrumentów płatniczych.

Szczególnie ten ostatni obszar stanowi poważną barierę. Dotychczasowe działania w zakresie promowania rozwoju obrotu bezgotówkowego były dobrowolne i nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Za jeden z głównych powodów uznaje się to, że około 3/4 podmiotów handlowo-usługowych w Polsce nie akceptuje kart (Polasik, 2015, s. 42), co w szczególności dotyczy małych firm, a także segmentów rynku o dużym nasileniu szarej strefy (PwC, 2016, s. 10). W związku z powyższym kolejne działania na rzecz wsparcia obrotu miały już charakter regulacyjny. Dokonano obniżenia opłat kartowych, które w połączeniu z innymi czynnikami wpłynęły na transakcje bezgotówkowe (*Analiza skutków obniżenia...*, 2015). Problematyka opłat kartowych, w szczególności opłaty interchange, była i jest przedmiotem dyskusji i analiz zarówno na rynku polskim, jak i na rynkach europejskich (Jonker, 2016). Opłata ta jest charakterystycznym elementem systemów czterostronnych (Rochet, Tirole, 2003, s. 69–79), w obrębie których wydawanie kart i rozliczanie transakcji może być realizowane przez odrębne, niezależne od siebie podmioty, np. wydawców i agentów rozliczeniowych (Valverde, Chakravorti, Fernández, 2016, s. 367–381). Wysoka stawka opłaty interchange w Polsce, która w latach 2011–2012 wynosiła około 1,5–1,6% kwoty transakcji (a wcześniej jeszcze więcej) była przez wiele lat przedmiotem sporu pomiędzy akceptantami (dla których ta opłata jest kosztem) a wydawcami kart płatniczych (dla których jest przychodem) (*Analiza skutków obniżenia...*, 2015). Opłata interchange została obniżona, choć nieznacznie, najpierw w 2013 roku do poziomu 1,3% wartości transakcji. Następnie, w 2014 roku opłatę interchange obniżono aż do poziomu 0,5% zarówno dla kart debetowych, jak i kredytowych. Kolejna obniżka do 0,2% w przypadku kart debetowych i do 0,3% dla kart kredytowych zaczęła funkcjonować od 29 stycznia 2015 roku. Przed 2014

rokiem opłaty interchange w Polsce były jednymi z najwyższych w Unii Europejskiej. Ostatnie obniżenie opłaty interchange poskutkowało tym, że Polska znalazła się wśród krajów o najniższym poziomie opłat interchange, zarówno dla kart debetowych, jak i kredytowych. Niewątpliwie regulacyjne obniżenie opłaty interchange w Polsce przyczyniło się do rozwoju sieci akceptacji kart (Polasik, Maciejewski, 2017, s. 331–341) oraz do wzrostu liczby i wartości transakcji dokonanych kartami płatniczymi na przełomie 2014 i 2015 roku (*Wybrane wyniki badania...*, 2016). Regulacje prawne wpłynęły jednak pośrednio na działania banków w kierunku motywowania Polaków do częstego wykonywania transakcji kartami. Stopień rozwoju obrotu bezgotówkowego wciąż pozostawał niewystarczający, zwłaszcza w sektorze MŚP (Polasik, Maciejewski, 2017, s. 331–341).

Podjęto dlatego kolejne działania oparte na dobrowolnej partycypacji uczestników sektora bankowego, ale na innych zasadach niż poprzednio. 12 czerwca 2017 roku podpisano stosowne porozumienie pomiędzy ZBP, MF i MR oraz największymi wydawcami kart. Na jego mocy powołano Fundację „Polska Bezgotówkowa”, która ma realizować Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego, zgodnie z rządowym projektem „Od papierowej do cyfrowej Polski”. Fundacja „Polska Bezgotówkowa” będzie zarządzać programem rozwoju sieci akceptacji kart w Polsce. Celem programu jest wsparcie przedsiębiorców w uruchomieniu terminali płatniczych EFT-POS oraz pokryciu opłat transakcyjnych, w szczególności w małych i średnich firmach (Money, 2017). Wyjściowo liczba terminali EFT-POS w ciągu 3 lat ma się zwiększyć o około 600 tys. urządzeń (Widawski, 2018). Program ten ruszył od stycznia 2018 roku i dąży do upowszechnienia płatności bezgotówkowych i zrównania ich dostępności z płatnościami gotówkowymi przez wsparcie rozwoju sieci akceptacji w Polsce (ZBP, 2017). Realizacja tego programu stanowiłaby rewolucyjną zmianę w Polsce.

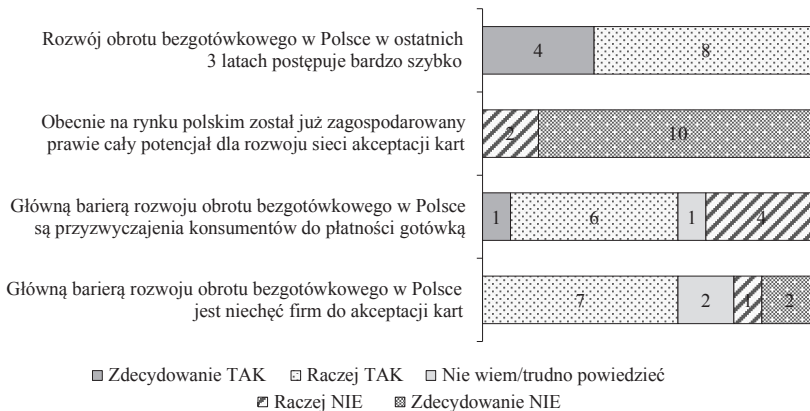
W celu oceny potencjalnych skutków Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego w artykule wykorzystano część wyników własnych badań eksperckich, zrealizowanych przez autorkę w 2017 roku i dotyczących problemu rozwoju obrotu bezgotówkowego oraz fiskalizacji online. Ankiety zostały wypełnione przez 12-osobową grupę ekspertów, którą stanowili: prezesi czołowych firm, zajmujących się elektronicznym rozliczeniem płatności, przedstawiciele banków komercyjnych, pracownicy wiodących na rynku polskim agentów rozliczeniowych i izby rozliczeniowej. Głos zabrał także przedstawiciel ministerstwa finansów. Zróżnicowanie

grupy ekspertów miało na celu zapewnienie kompleksowego podejścia i różnych punktów widzenia na badane zagadnienia. W obu obszarach mieli oni kompetencje w związku ze swoją pracą zawodową.

3. Rezultaty i dyskusja

Poniżej przedstawiono wyniki badań eksperckich dotyczących oceny stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce (rys. 3) oraz oceny potencjalnych skutków PWOB (rys. 4).

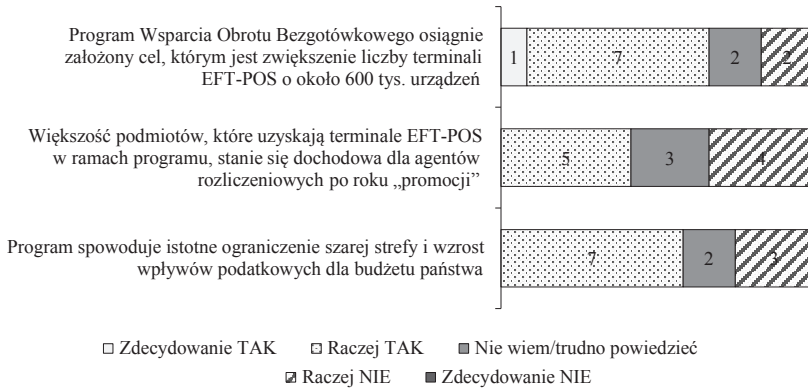
Rysunek 3. Ocena stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego

Źródło: opracowanie własne; n = 12; odpowiedzi zaprezentowane według liczby wskazań ekspertów.

Wszyscy eksperci byli zgodni, co do tempa rozwoju obrotu bezgotówkowego w ostatnich latach w Polsce (rys. 3). Jeśli chodzi o potencjał rozwoju sieci akceptacji kart, to podobnie jak w poprzedniej kwestii, widoczna jest zbieżność opinii, że potencjał rozwoju dla kart nie został w pełni wykorzystany. Przed Programem Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego jest dlatego „dużo do zrobienia”. Ponad połowa ekspertów dostrzegła barierę konsumencką – przyzwyczajenie do gotówki oraz niechęć firm do akceptacji kart – jako główne przeszkody rozwoju obrotu bezgotówkowego.

Rysunek 4. Ocena potencjalnych skutków Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego

Źródło: opracowanie własne; $n = 12$; odpowiedzi zaprezentowane wg liczby wskazań ekspertów.

W przypadku oceny potencjalnych skutków PWOB (rys. 4) zdecydowana większość ekspertów przewidywała powodzenie Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego, który zakłada zwiększenie liczby terminali o około 600 tys. urządzeń. Biorąc natomiast pod uwagę dochodowość obsługiwanych firm po roku od wdrożenia programu, zdania ekspertów są podzielone. Wytypowanie niechęci przedsiębiorstw do akceptacji kart i przyzwyczajenie do gotówki, jako głównych barier w poprzednim pytaniu nie było zatem przypadkowe. Część ekspertów ma bowiem istotne obawy co do opłacalności finansowej programu dla agentów rozliczeniowych. Nieco więcej niż połowa respondentów pokłada duże nadzieje w programie w obszarze wpływów podatkowych i szarej strefy. Program istotnie może ograniczyć skalę nie-rejestrowanych transakcji i zwiększyć należności z tytułu podatku VAT.

Podsumowanie

Zwiększenie udziału obrotu bezgotówkowego według wielu autorów niesie ze sobą wiele korzyści, takich jak stymulowanie innowacji w gospodarce (Harasim, 2013, s. 165–175), możliwość wzrostu wydajności systemu płatniczego i redukcja kosztów obsługi płatności (Jonker, 2013), a także skracanie kolejek w punktach sprzedaży (Polasik, 2015). Rozwój obrotu bezgotówkowego wciąż jednak napotyka na wiele barier. Nawet działania, podejmowane przez państwo, promujące jego

rozwój, nie przyniosły pożądaných rezultatów. Realną szansą na istotne zwiększenie skali transakcji bezgotówkowych w Polsce jest uruchomiony Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego, którego skuteczność jest jednak uwarunkowana wieloma czynnikami.

Przeprowadzone badanie jakościowe, w którym wzięło udział 12 ekspertów z instytucji zaangażowanych w funkcjonowanie rynku usług płatniczych oraz w walkę z szarą strefą, pozwoliło zrealizować założony cel – wyodrębnić potencjalne skutki, bariery, a także wyzwania w związku z wdrażaniem Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego. Udzielone odpowiedzi pozwoliły zidentyfikować następujące bariery dla wdrożenia Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego: 1) mentalnościowe – przyzwyczajenie społeczeństwa do płatności gotówkowych oraz 2) finansowo-ekonomiczne – podważające dochodowość dla agentów rozliczeniowych obsługi firm, które rozpoczną akceptację kart, po zakończeniu rocznej „promocji”.

Studium literatury, analiza statystyczna a także badanie własne pozwalają stwierdzić, że gwarancją sukcesu rozwoju obrotu bezgotówkowego powinna być współpraca najważniejszych organów publicznych i instytucji sektora finansowego na wielu płaszczyznach – regulacyjnych, ekonomicznych i edukacyjnych. Ważne są zatem także działania edukacyjne skierowane do: konsumentów oraz mikrofirm. Przedsiębiorcy muszą poznać korzyści związane z obsługą bezgotówkowych instrumentów płatniczych oraz uzyskać informacje o rzeczywistych kosztach tych usług.

Bibliografia

- Analiza funkcjonowania opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych na rynku polskim* (2012). Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Analiza skutków obniżenia opłaty interchange w Polsce* (2015). Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Borcuch, A. (2012). Wpływ rynku płatności elektronicznych na ograniczanie szarej strefy. *Finanse*, 5, 68–80.
- Diagnoza stanu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce* (2013). Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- European Central Bank, Statistical Data Warehouse (2016). Pobrane z: <http://sdw.ecb.europa.eu>.
- Harasim, J. (2013). *Współczesny rynek płatności detalicznych – specyfika, regulacje, innowacje*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.

- Jonker, N. (2016). Regulating interchange fees for card payments. W: J. Górka (red.), *Transforming Payment Systems in Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK. DOI: 10.1057/9781137541215_5.
- Kurowska, A. (2011). *Upowszechnić plastikowy pieniądz, czyli czekając na rządowy program obrotu bezgotówkowego*. Pobrane z: <http://biznes.gazetaprawna.pl>.
- Money (2017). *MR: Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego przyspieszy wzrost liczby terminali*. Pobrane z: <https://www.money.pl/>.
- Polasik, M. (2013). Innowacje płatnicze stosowane w fizycznych punktach sprzedaży – szansa dla obrotu bezgotówkowego w Polsce. W: H. Żukowska, M. Żukowski (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce* (s. 79–102). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Polasik, M. (2015). Stan i potencjał rozwoju sieci akceptacji kart płatniczych w Polsce. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Oeconomia*, 1 (46), 23–58. DOI: 10.12775/AUNC_ECON.2015.002.
- Polasik, M., Maciejewski, K. (2017). Skutki obniżenia opłaty interchange na polskim rynku kart płatniczych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 6 (51), 331–341.
- Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2014 r.* (2015). Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- PwC (2016). *Przeciwdziałanie szarej strefie w Polsce*.
- Rochet, J.-C., Tirole, J. (2003). An economic analysis of the determination of interchange fees in payment card systems. *Review of Network Economics*, 2 (2), 69–79. DOI: 10.2202/1446-9022.1019.
- Salmony, M. (2011). Why is use of cash persisting? Critical success factors for overcoming. *Journal of Payments Strategy & Systems*, 3 (5), 246–272.
- Schneider, F. (2011). *The shadow economy in Europe, 2011: Using electronic payment systems to combat the shadow economy*. Linz.
- Schuh, S., Stavins, J. (2013). How consumers pay: Adoption and use of payments. *Accounting and Finance Research*, 2 (2), 1–21. DOI: 10.5430/afr.v2n2p1.
- Tochmański, A. (2013). Miejsce obrotu bezgotówkowego w systemie płatniczym. W: H. Żukowska, M. Żukowski (red.), *Obrót bezgotówkowy w Polsce* (s. 13–34). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Valverde, S.C., Chakravorti, S., Fernández, F.R. (2016). The role of interchange fees in two-sided markets: An empirical investigation on payment cards. *Review of Economics and Statistics*, 2 (98), 367–381. DOI: 10.1162/REST_a_00502.
- Widawski, P. (2018). Program Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego – aktualny stan programu. VI Cashless Congres. Warszawa: Fundacja Polska Bezgotówkowa.

- Wybrane wyniki badania Polaków nt. korzystania z usług bankowych i płatności 2016* (2016). Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Związek Banków Polskich (2013). *Program Rozwoju Obrotu Bezgotówkowego w Polsce na lata 2014–2020*. Warszawa. Pobrane z: <http://zbp.pl/dla-bankow/zespoly-rady-i-komitetu/podaj-nazwe/obrot-bezgotowkowy/koalicja>.
- Związek Banków Polskich (2017). *ZBP na rzecz Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego*. Pobrane z: <https://zbp.pl>.

BANKING SECTOR AND PUBLIC INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT OF CASHLESS TRANSACTIONS IN POLAND

Abstract

The article presents activities of the banking sector and public institutions in promoting the development of cashless transactions in Poland. According to the author the real chance for a radical increase in the scale of cashless transactions is the Cashless Support Program launched in 2017. Therefore, the purpose of the article is to present the assumptions of the above mentioned Program as well as identification of barriers to its implementation. Three research methods are used: (a) a study of national and foreign literature, (b) an analysis of statistical data from the ECB and the Narodowy Bank Polski, and (c) own expert research. They allowed to assess the potential and determine the current state of non-cash turnover and anticipated results of the implementation of the Cashless Payment Support Program.

Keywords: cashless transactions, Cashless Support Program, payment cards

JEL codes: E42, G21, O33